

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНА НАДІЙНІСТЬ» МАЙБУТНЬОГО ПРАЦІВНИКА ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Стаття присвячена розгляду сутності поняття «професійна надійність» майбутнього працівника органів внутрішніх справ. Проведено аналіз даного поняття з позицій різних наук: біологічних, психологічних, технічних. Виділено і розглянуто відповідні підходи до визначення поняття надійності: психофізіологічний, генетичний, особистісний.

Ключові слова: надійність, надійність діяльності, професійна діяльність, курсанти.

Статья посвящена рассмотрению сущности понятия «профессиональная надежность» будущего сотрудника органов внутренних дел. Проведен анализ определенных данного понятия с точки зрения различных наук: биологических, психологических, технических. Выделены и рассмотрены соответствующие подходы к определению понятия надежности: психофизиологический, генетический, личностный.

Ключевые слова: надежность, надежность деятельности, профессиональная деятельность, курсанты.

Тенденція зростання рівня криміногенності в суспільстві, зміни в структурі і характері злочинності останнім часом зі всією гостротою поставили питання про підвищення ефективності і надійності правоохоронної діяльності. Останнім часом проблема професійної надійності стала предметом педагогічних досліджень, що свідчить про визнання необхідності цілеспрямованого її формування в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі.

Різним аспектам проблеми професійної надійності фахівців екстремального профілю присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема В. Андросюка, Л. Балабанової, О. Бандурки, С. Бочарової, В. Лефтерової, В. Медведєва, В. Рибалки, В. Синьова, В. Татенка, О. Тімченка, Г. Юхновця, С. Яковенка та інших. Аналіз цих та інших наукових праць в галузі педагогіки, психології та її різних галузей показав, що до цього часу окремо, самостійно, комплексно важливі проблеми педагогічного і психологічного забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців екстремальних професій не були предметом спеціального теоретичного вивчення та узагальнення; у наукових дослідженнях висвітлювались лише окремі її елементи (М. Логачов, О. Тімченко).

Теоретичний аналіз наукової літератури виявив два основні напрями в дослідженні даної проблеми. Представники першого напрямку (Г. Зараковський, В. Зінченко, Б. Ломов та інші) розглядають надійність професіонала в системі «людина–машина»

або «людина–машина–виробниче середовище». Людина в даній системі розглядається переважно з точки зору його психофізіологічної і функціональної надійності. Це неприйнятно для правоохоронної діяльності, де працівник є суб'єктом, особистістю, що діє в системі «людина–людина». Другий напрям пов'язаний з дослідженням власне правоохоронної діяльності. Проте він розробляється досі фрагментарно (слідчі працівники – В. Васильєв, офіцери внутрішніх військ МВС – В. Хальзов, працівники ОВС – С. Безносов, О. Іваніцький, В. Олейніков, О. Сапарін та інші), що не дозволяє цілісно представити сутність і зміст професійної надійності працівників правоохоронної діяльності. Виникає практична і теоретична потреба в розробці даної проблеми. Мета статті – розглянути теоретичні підходи до визначення поняття «професійна надійність» в різних наукових галузях та розкрити сутність даного поняття в контексті професійної діяльності працівника органів внутрішніх справ.

На теперішній час достатньо важко відтворити хронологію звернення до терміну «надійність» для характеристики різних сторін функціонування особистісних утворень людини. Так, одна з перших письмових згадок про надійність (благонадійність) зустрічається у філософських трактатах Конфуція (VI ст. до н.е.) для характеристики порядності і відповідальності людини-наставника. У філософських трактатах XVII-XVIII ст.

неодноразово використовується даний термін, але жодний автор не дає його тлумачення. Проте з контексту цілком зрозуміло, яке значення вкладається у даний термін. Так, Лейбніц, Кондільяк, Дідро відзначають, що пам'ять людини, як і її судження можуть бути «ненадійними, недосконалими».

За даними А. Астаф'єва, в технічній літературі запропоновано близько 20 визначень надійності. В одних з них робиться спроба підійти до надійності з якісного боку, в інших – з кількісного [1]. Ряд авторів під надійністю розуміють здатність зберігати якість при певних умовах експлуатації. Саме це визначення дозволяє перейти до загальної трактовки надійності.

Надійність є властивістю системи, яка виявляється в здатності ефективно функціонувати, зберігаючи при цьому стійкість певних параметрів в деякий проміжок часу. Надійність – поняття відносне. Цілком очевидно, що неможливе надійне функціонування будь-якої системи на протязі необмеженого інтервалу часу. Надійність є властивістю, яка притаманна як складним технічним пристроям, так і живим системам, враховуючи людину. Однак, як вказує В. Небиліцин, також відомо, що при збільшенні часу роботи, при погіршенні оточуючих умов та при ускладненні вимог, що пред'являються до вирішення завдань, індивідуальні розбіжності в якості та кількості виконання дуже великі. Ці розбіжності являють собою розбіжності за надійністю, завдання полягає в тому, щоб знайти шляхи та способи їх аналізу, визначення оцінки та передбачення [5].

Проблема професійної надійності тісно пов'язана із широким колом суміжних питань, серед яких: людина і особистість; людський фактор; функціональний стан людини; діяльність і професійна діяльність; професійний добір і професійна придатність; працездатність людини; професійна помилка і відмова; становлення професіонала тощо, які знайшли відображення у наукових дослідженнях. Докладно вивчаються питання співвідношення усталеності, ефективності і якості діяльності з її надійністю. Екстремальність багатьох сучасних професій призвела до необхідності вивчення психологічного прогнозування надійності діяльності офіцерів оперативно-розшукових підрозділів державної прикордонної служби

України (Ю. Галімов); психологічного забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців снайперських груп спеціальних підрозділів МВС України (С. Лебедева); методик професійної підготовки курсантів-штурманів до діяльності в екстремальних умовах (О. Селезньов) і формування професійної надійності пілотів при моделюванні польотів на електронних комплексних тренажерних системах (Ю. Щербина); психофізіологічного забезпечення надійності професійної діяльності військових радіотелеграфістів (Р. Шпак).

Професійна діяльність працівників органів внутрішніх справ (ОВС), як правило, проходить в екстремальних умовах. Для службової діяльності працівників ОВС характерні наступні особливості: ненормований робочий день, відсутність регулярних днів відпочинку, часті нічні чергування, велика кількість контактів з людьми, визначена роз'єднаність та непослідовність діяльності у зв'язку із великою кількістю непов'язаних один із одним доручень та вказівок, високий рівень конфіденційності, невисокий рівень грошового забезпечення, побоювання за своє життя та безпеку родичів, виконання завдань непов'язаних із функціональними обов'язками.

Згідно з професіографічною характеристикою основних видів діяльності в ОВС України основу поведінки працівника міліції складають наступні якості: почуття професійного обов'язку, професійна честь, справедливість, принциповість, надійність і стійкість, чесність, порядність, співчуття і співпереживання, мужність, установка на дотримання законності і службової дисципліни, відчуття товариства, гуманність і співчуття по відношенню до потерпілих від злочинів тощо [7, с. 24].

Як детермінанти, що обумовлюють професійну надійність фахівця, можна виділити дві категорії факторів: об'єктивні – умови та засоби праці, особливості організації трудового процесу; суб'єктивні – прояви індивідуально-психологічних особливостей людини та її професійно-важливих якостей.

Сутність професійної надійності правоохоронної діяльності полягає, на думку В. Авдєєва, в організації елементів правоохоронної діяльності як особливого

виду професійної діяльності; в адаптації правоохоронної діяльності особистості до умов соціального середовища; у здійсненні регуляторної функції в даних умовах; у досягненні заданого результату правоохоронної діяльності.

Н. Лопатіна зазначає, що професійна надійність містить у собі почуття впевненості, що будується на глибоких професійних знаннях, фізичному здоров'ї та природній схильності до специфіки професійної діяльності. Зниження психічної надійності викликає почуття невпевненості, що у залежності від складності завдання може призвести до виникнення страху, а в деяких випадках – паніки.

С. Поярков зазначає, що професійна надійність – це складний психо-соціальний феномен, який виявляється у стабільності позитивних результатів професійної діяльності, що включає вміння прогнозувати розвиток професійної ситуації; виконання професійних функцій зі збереженням надійності їх результатів за типових і нетипових умов здійснення діяльності; навичками самооцінки, саморегуляції, рефлексії, самовдосконалення тощо. Критеріями професійної надійності є: прогнозованість результатів діяльності в типових і нетипових ситуаціях; усталеність діяльності під час виконання професійних функцій; гнучкість поведінки людини в процесі діяльності. До професійної надійності автор відносить психологічну готовність і емоційну стійкість.

Поряд з цим у своїх працях низка вчених вказують, що оскільки основний зміст поняття «надійність» визначається її процесуальними характеристиками і результуючими показниками, які свідчать про рівень стабільності професійних параметрів діяльності, необхідно розглядати поняття «професійна» і «функціональна» надійність фахівця [2]. На їх думку, надійність фахівця знаходиться у прямій залежності від якості його професійної підготовки, індивідуальних особливостей, у тому числі особистісних факторів. Наявність вищевказаного зв'язку дозволило В. Бодрову і В. Орлову поряд з професійною надійністю, що характеризує «безвідмовність, безпомилковість і своєчасність дій по досягненню конкретної мети в заданих умовах при взаємодії з технічною системою або іншими фахівцями» [2].

Проведений аналіз літератури за визначенням поняття «надійності» виявив три підходи до даної проблеми. Це: психофізіологічний підхід (В. Небиліцин, А. Маркосян); генетичний підхід (О. Астаф'єв); особистісний підхід (В. Марищук, В. Мерлін, К. Платонов).

В. Небиліцин вводить поняття оперативної надійності людини, що базується на основних властивостях нервової системи і що виражається в здібності індивіда до стійкого збереження робочих параметрів [5]. Важливим є питання про фактори, які визначають надійність роботи людини. Автор виділяє три основні групи факторів стосовно трудової діяльності:

1. Кваліфікація робочого персоналу (фахівців) та якість обладнання.

2. Фактори другої групи поєднуються загальним поняттям тренуваності. Сама здібність до тренування та досягнення високих показників тренуваності значною мірою залежить від факторів третьої групи.

3. Фактори цієї групи мають власне особистісний характер і індивідуальні розбіжності по надійності залежать у більшості випадків саме від них. Вони можуть бути поділені на три підгрупи: а) медичні фактори (стан серцево-судинної системи, внутрішніх органів та ін.); б) властивості нервової системи, які також можна розглядати як незмінні; в) власне психологічні фактори, на відміну від двох попередніх підгруп вони піддаються цілеспрямованому вихованню або дії. При цьому автор визначає, що найменш вивченими є фактори саме третьої групи - психологічні.

До психологічних факторів, які впливають на професійну надійність слід віднести: психічну стійкість, зокрема, емоційну та стресостійкість.

На думку А. Астаф'єва, в основі генетичних систем лежить їх структурна і інформаційна надмірність, яка взагалі виступає в ролі найбільш універсальних механізмів надійності біологічних систем на різних рівнях їх функціонування. К. Платонов відзначає, що надійність особистості виявляється в її здібностях у вигляді різних механізмів компенсації. В. Мерлін відзначає, що лише завдяки стійкості і постійності своїх активних стосунків особистість протистоїть дії середовища, долає опір зовнішніх умов, бореться з перешкодами і, зрештою, здійснює свої цілі і наміри.

Також надійність розуміється як вірогідність виконання поставленого завдання в певні терміни і з допустимою точністю при збереженні в заданих межах параметрів функціонування працюючої системи. На думку А. Губінського, надійність функціонування системи обумовлюється двома чинниками: якістю функціонування, величиною розкиду характеристик, що описують якість функціонування і зовнішніми вимогами до якості функціонування, величиною обмежень на гранично допустимі відхилення характеристик якості функціонування. При цьому можна погодитися, що значущість мотиваційної установки не повинна перевищувати деякого порога, а діяльність розгортатися в межах пограничної зони. Інакше формується стан невизначеності, під впливом якої активізуються механізми регуляції нижчого рівня.

Етимологічно «надійність» пов'язана з упевненістю, міцністю, тривалістю, тривкістю, непохитністю, збереженістю, дотриманням угоди в несприятливих, екстремальних умовах. В. Мільман зазначає, що надійність - це не лише поведінка, яка спирається на культурні норми чи прийняті у суспільстві стандарти, але і така, що відповідає соціальним очікуванням (які зумовлені соціальним статусом людини, етнічною і культурною приналежністю, віковим діапазоном, статтю, професією тощо) та соціальній ситуації [4].

В. Бодров визначає професійну надійність як безвідмовність, безпомилковість і своєчасність дій людини, що спрямовані на досягнення конкретної мети в заданих умовах при взаємодії з технічною системою, іншими фахівцями. При цьому, надійність як характеристика особистості передбачає наявність певних рівнів прояву: 1) *на рівні властивостей темпераменту*: а) збалансованість та стійкість психічних процесів; 2) *на рівні характерологічних особливостей*: а) високий рівень когнітивної сфери; б) адаптивність та самоактуалізацію; 3) *на особистісному рівні*: а) духовність; б) здатність до вибору; в) відповідальність; г) внутрішню свободу; д) волю та самостійність; е) совісність та кодекс честі [2].

Виділяючи найбільш значимі компоненти забезпечення надійності

діяльності фахівця, науковці з опорою саме на них дають своє визначення цього поняття.

У психології поняття «надійність» тісно пов'язане з такими поняттями, як ефективність, стабільність, стійкість діяльності. Іноді навіть ці поняття ототожнюються, підмінюються одне іншим, що є не зовсім правомірним.

У цих визначеннях основна увага звертається на прояви надійності, на якість виконання завдань, на відхилення показників діяльності від необхідних значень тощо. Порівняльний аналіз існуючих визначень поняття «надійність діяльності» здійснили С. Лебедева, О. Тімченко [3]. Автори виділяють такі групи визначень поняття «надійність діяльності»:

- відсутність помилкових дій або вірогідність їх появи (Г. Нікіфоров, В. Хаккер);

- визначають надійність через категорію працездатності людини як властивість її стійкого збереження в певних режимах і умовах роботи (В. Венда, О. Губінський, Є. Мілерян);

- ототожнюють надійність людини з поняттям стійкості її робочого процесу як вірогідність збереження стійкості в умовах, що змінюються (Н. Завалова, В. Пономаренко);

- автори цієї групи використовують поняття психофізіологічної «ціни» діяльності як ступеня напруги регуляторних механізмів і величини затрат функціональних резервів організму (О. Бобров, В. Щєбланов).

С. Лебедева відзначає, що професійна надійність - це цілісна характеристика особистості працівника ОВС, складовими якої є стійкість та стабільність функціонування основних психічних механізмів відносно професійної діяльності [3].

В інженерній психології надійність, як характеристика діяльності, це «сукупна професійна якість, що є властивістю системи (чи її окремих частин), яка визначається через категорію станів, а стан оцінюється тим, наскільки у даний момент людина чи система управління відповідають вимогам, що до них висуваються». Надійність людини, на відміну від надійності технічних пристроїв, є «складна нелінійна функція її професійної придатності, здатності до навчання, тренуваності, стресової усталеності, психофізіологічного стану й морально-психологічних якостей» [6].

Питання педагогіки

В. Мільман одним з компонентів надійності діяльності вважає стабільність, яку він визначає як стійкість до випадкових, тих, що звичайно не усвідомлюються, збурень, переважно внутрішнього характеру [4].

Узагальнюючи вищенаведене, мабуть, можна відзначити, що ефективність, функціонування людини, як складної біосоціальної системи, здебільшого залежить від надійності, складовими якої є стійкість та стабільність, продуктивність її діяльності.

М. Вавілов вказує на те, що професійна надійність характеризує фахівця за кінцевим результатом його діяльності, а поняття функціональної надійності відображає функціональну забезпеченість цієї діяльності і визначає ступінь усталеності й адекватності реактивності організму в конкретних умовах діяльності.

Таким чином, професійна надійність є професійно важливою характеристикою

працівника ОВС. Під професійною надійністю майбутніх працівників органів внутрішніх справ України розуміємо інтегративну цілісну характеристику особистості майбутнього фахівця, основу якої складає комплекс особистісних якостей (мотиваційних, емоційно-вольових, пізнавальних та ін.), які забезпечують ефективне виконання (завдань) професійної діяльності. Професійна надійність, як характеристика особистості фахівця може бути сформована в процесі підготовки до професійної діяльності під час навчання у вищому навчальному закладі для чого необхідно створити певні педагогічні умови.

Перспективним напрямком подальших досліджень є визначення педагогічних умов, створення яких у вищому навчальному закладі МВС України сприятиме формуванню у курсантів професійної надійності як особистісної характеристики.

Література

1. Астафьев А.К. Надежность живых систем // Вопросы философии. – 1967. – №6. – С. 121-130.
2. Бодров В.А. Психология и надежность: Человек в системах управления техникой // В.А. Бодров, В.Я. Орлов. – М.: Ин-т психологии РАН, 1998. – 288 с.
3. Лебедева С. Ю. Психологічне забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців снайперських груп спеціальних підрозділів МВС України: [монографія] / С. Ю. Лебедева, О. В. Тимченко. – Харків: ХНАДУ, 2005. – 326 с.
4. Мильман В.Э. О связи свойств личности с проявлением психической деятельности. / В.Э. Мильман. – В кн.: Спорт в современном обществе. – М. 1974. – С. 46-57
5. Небылицин В.Д. Надежность работы оператора в сложных системах управления // Инженерная психология. – М.: МГУ, 1964. – С. 358-367.
6. Никифоров Г. С. Надежность профессиональной деятельности // Психология : учебник / Г. С. Никифоров. – М.: Проспект, 1999. – 484 с.
7. Професіографічна характеристика основних видів діяльності в ОВС України / [за ред. П. П. Омельченка] – К. : Міністерство внутрішніх справ України, Київський інститут внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України, 2003. – 126 с.

Garkavtsev Y., senior lecturer

THIS ESSENCE ABOUT CONCEPT OF "PROFESSIONAL RELIABILITY" FOR FUTURE POLICE OFFICERS

The article discusses the essence of the concept of "professional reliability" for Police officers. The analysis of the definitions of this concept from the perspective of various sciences: biological, psychological, technical. Identified and considered appropriate approaches to the definition of reliability: psychophysiological, genetic, personality.

A comparative analysis of the concept of "security activity" in terms of scientists and psychologists. Highlighted components reliability of activity: resistance, stability and efficiency under varying conditions. The types of reliability, "dependability", "professional reliability", "operating reliability", which reveal its various aspects. Substantiated relationship reliability for Police officers with the motivation of professional activity, mental stability, personal qualities. Given the definition of "professional reliability" of the future officers of the Interior, disclosed its structure.

Keywords: reliability, robustness activities, professional activities, cadets.